

**VILGELM PENNER OILASI MARKAZIY POSIYO
XUSUSAN OQ MASJIDDA**

Djumaniyazova Mahliyo Shuxrat qizi

“Ichon-Qal’a” davlat muzey-qo‘riqxonasi bo‘lim mudirasi.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Vilgelm Pennerning Markaziy Osiyoga kirib kelishi va mintaqahayotiga qo‘shgan xissasi va Oq masjidda olib borgan ishlari haqida qisqacha ma’lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: Otto Teis, Ilyantau, Xon Rahim Bagadur, Rizen, Aulieatin, Mennonit.

**THE WILHELM PENNER FAMILY IS IN THE CENTRAL PARK,
ESPECIALLY IN AQMASJID.**

ABSTRACT

This article provides a brief overview of Wilhelm Penner's entry into Central Asia, his contribution to the life of the region, and his work at the White Mosque.

Keywords: Otto Teis, Ilyantau, Xon Rahim Bagadur, Rizen, Aulieatin, Mennonit.

Haqiqiy nemislar, mennonitlar Xiva xonligida, alohida kichik Oq-Masjid koloniyasida va xonlik poytaxtidan bor-yo‘g‘i 12 asr uzoqlikda yashashini ko‘pchilik o‘quvchilar bilmasa kerak.

Buning ajablanarli joyi yo‘q: Turkiston o‘lkasida yashovchi ruslarning ko‘pchiligi asosiy aloqa yo‘llaridan uzoqda bo‘lgan Xivaga borish nasib etmagan, u yerda ish yuzasidan bo‘lganlar esa uni tekshirish uchun Germaniya mustamlakasiga borishni istamagan bo‘lardi.

Ayni paytda, u yerga borib, nemis hamma joyda nemis ekaniga, hatto olis Xiva diyorida ham nemischa qo‘nim topishi va, go‘yoki, eng noqulay sharoitlarda yashash mumkinligiga yana bir bor ishonch hosil qilish kerak.

Marienburgdan ko‘chib kelgan nemis mennonitlarining kichik bir guruhi Samara viloyatiga, so‘ngra marhum Xiva xoni Rahimxon Bagadurning ruxsati bilan Xiva viloyatiga yetib keldi.

1884-yilda nemislar Amudaryoning chap qirg‘og‘ida, Qipchoq cho‘qqisida, Ilyantauda joylashdilar.

Bu ajoyib iqlim sharoitiga ega yaxshi joy edi. Chorvachilik va dehqonchilik bilan shug‘ullanish mumkin edi, ammo mennonitlarning yovuzlikka qarshilik ko‘rsatmasligi

va hatto o'zini quolsiz himoya qila olmasligi bularning barchasiga to'sqinlik qildi.

Atrofdagi yovvoyi turkmanlar nemislarning menonit kuchsizligini tezda hisobga oldilar va asta-sekin yangi ko'chmanchilarning mollarini o'g'irlay boshladilar.

Nemislar bunga uzoq vaqt chidashdi, lekin turkmanlar o'zining yagona sigiriga egalik qilish huquqini qaroqchilarga qarshi himoya qilishga qaror qilgan kampirni o'ldirganlarida, nemislar Xon Rahim Bagadurga shikoyat qilib, turkmanlardan xavfsizroq joy berishni so'rashdi.

Xon nemislarni yolg'iz qoldirish mumkin emasligini tushunib, ularni Xiva poytaxtiga yaqinroq joylashtirishga qaror qiladi.

Nemislarga xonning qarindoshlaridan biriga tegishli keng bog' berildi. Taxminan 20 tanop (Xiva tanopi 900 kvadrat sajen) bo'lgan bu joy to'rtburchaklar shaklidagi bino bo'lib, atrofi baland yog'och panjara bilan o'ralgan edi.

Yangi Xiva mustamlakachilarining puli kam edi va ular qish uchun oilalarini boshpana qilish uchun biror joyga muhtoj edilar, shuning uchun ular o'zlarining bog'lari panjarasi atrofida mahkam o'ralgan inshoot qurishni boshladilar. Natijada yashash uchun xonalari bo'lgan ulkan karvonsaroyga o'xshash narsa paydo bo'ldi.

Mustamlaka aholisi o'sib bordi va qurilish to'rtburchakning markazida boshlanishi kerak edi va nemislar bu erda o'ziga xos bo'lgan mutlaqo o'ziga xos aholi punktini qayta tikladilar.

Hech kimning hovlisi yo'q; tor ko'cha va xiyobonlar, shinam, toza uylar — ular Germaniyaning qandaydir kichik shaharchasining chekkasidagi nusxaga o'xshaydi. Mustamlakachilar Xivaga o'ziga xos qurilish va yashash tarzini olib kelishdi, go'yo u erda bir oila yashagan.

Germaniyaning Xiva yaqinidagi Oq-Masjid mustamlakasining hozirgi ahvoli shunday.

Koloniya 24 ta xonadon bor. Ma'muriy hokimiyat saylangan oqsoqol "forshteyer"ga tegishli bo'lib, u Xiva xoni tomonidan tasdiqlanadi va rasmiy muhr bilan ta'minlanadi.

Bu boshliq qishloqning barcha ishlarini boshqaradi va xon nazarida xivalik tobe hisoblangan nemislarning vakili hisoblanadi.

Xivadan Oq-Mechetgacha bo'lgan yo'l juda yomon; u o'troq xivonliklar yetishtirgan sholi dalalaridan o'tadi, shuning uchun yo'lni ko'pincha sug'orish ariqlaridan suv bosadi, jarliklar va loylar hosil qiladi.

Qamish va o't-o'lanlar o'sgan pasttekislik doimo suv ostida bo'lib, sayoz botqoqlikni hosil qiladi. Bu yaqinlik nemis mustamlakasi uchun iqlimiy jihatdan noqulay hisoblanadi, chunki botqoqlik bezgakni keltirib chiqaradi.

Biroq, iqtisodiy nuqtai nazardan, xuddi shu botqoq muhim ahamiyatga ega, chunki u menonit qoramollari uchun yagona yaylovdir.

Nemis posyolkasidagi barcha kichik uylar juda toza va har birida qulay yashash

xonasi mavjud. Mehmonlarni odatda qishloq oqsoqoli o'zi kutib oladi, u ham ularni qabul qiladi. Ayollar hech qaerda ko'rinmaydi. Aftidan, Xiva odati mennonitlarga ham tarqalgan. Erkaklar an'anaviy ravishda mehmonlarni tetiklash uchun xizmat qiladigan non, choy, sut va qahva berishadi.

Bu yerdagi nemislar qishloq xo'jaligi bilan shug'ullanmaydi; ularda buning uchun yer yo'q. Har bir oilaning sabzavot etishtirish uchun kichik tomorqasi bor va mahalliy xiva zotiga mansub bir necha bosh qoramol boqadi. Ba'zi mustamlakachilarning qo'y va echkilari ham bor.

Chorva uchun pichan yaqin atrofdagi botqoqda o'riladi, pasttekislik yangi o't va qamish bilan qoplangan paytda bu erda chorva mollari ham boqiladi.

Biroq, nemis mustamlakachilarining farovonligi chorvachilikka asoslangan emas. Ularning barchasi hunarmandlar, birinchi navbatda duradgorlar va duradgorlardir.

Marhum Xiva xoni Rahimxon Bag'adur Xivada o'z hunarmandlarining yo'qligini nazarda tutib, menonit hunarmandlarini xonlikka ko'chirishga bajonidil rozi bo'ldi, Xivaga yaqin joyda joylashgan nemislar esa xon saroy hunarmandlariga aylandilar.

Xivaning barcha saroylarida va xonlikdagi bek xonadonlarida doimo xon o'tiradigan yoki yonboshlab, arizachilarni qabul qiladigan va o'zining eng yaqin amaldorlari bilan suhbat quradigan xon maskani bo'lgan.

Xonlik hukmdori o'z taxtida suyanib o'tirgan holda, barcha yig'ilganlar sharqona uslubda oyoqlarini tagiga tiqib o'tirishadi.

Barcha taxtlar Germaniyada ishlab chiqarilgan; ular oddiy taxtalardan yasalgan, qoplamasiz, qora rangga bo'yalgan va qora fonda atirgullarning trafaretli guldastalari bilan bezatilgan keng skameykadir.

Keng o'rindiqlarning chetlari bo'ylab to'rtta burilishli, balandligi bir yarim arshin bo'lgan ustunlar bo'lib, ularning ustiga zarhal qirrali va to'qmoqlar bilan bezatilgan, xuddi javondagi kabi, dumbali peshtoq joylashgan.

Bu shunchalik sodda ko'rinadiki, nemislar dafn aravasining tepasidan "taxtlar" uslubini olishdi.

Bunday taxt xon yashagan har bir xonaning muqarrar qismidir; bu mebelsiz xonning keng Xiva xonligi viloyatlarida biron bir saroy yoki bekning uyida turishini tasavvur qilib bo'lmas edi.

Mennonitlar kelganida Germaniya mustamlakasida ko'plab yaxshi hunarmandlar bor edi. Endilikda hunarmandchilik pasayib, eng kamtarin duradgorlarga omon qoladi. Bu avvaliga boyib ketgan barcha mustamlakachilar o'z mablag'larini yig'ib, Rossiyadagi nemis mustamlakalariga qaytishga shoshilgani, u yerdan Xivaga kelib qolganligi, ba'zilar esa hatto Germaniyaga ko'chib o'tgani bilan izohlanadi.

Bir qancha yaxshi ustalar Xiva zaminiga ko'chib kelgan bilimlarni o'z avlodlariga o'tkazmay, o'z umrlarini Xivada tugatdilar.

San'at ortda Xiva o'zbeklari va turkmanlarining oddiy didini qondiradigan oddiy hunarni qoldirib, qulab tushdi.

Qishloqda ozoda qurilgan va juda toza namozxona bor.

Xizmat paytida ular marhum Xon Rahim Xon Bagadur tomonidan sovg'a qilingan organdan foydalanadilar. Ko'rinib turibdiki, Xiva hukmdori o'zining diniy bag'rikengligi bilan ajralib turdi va mustamlakachilarning diniy ehtiyojlarida yordam berishdan tortinmadi.

Xivadagi mustamlakachilar rus tilini muvaffaqiyatli o'qitishga ahamiyat bermaydilar, chunki bu yerda hech kim rus tilida gapirmaydi, mustamlakachilarning o'zi esa davlat tilimizni bilmaydi, balki o'z ona nemis tilida so'zlashadi va yozadi, xivonliklar bilan muloqot qilish uchun ular turkiy tilni o'qituvchisiz bajonidil o'rganadilar.

Shunday qilib, ularga haqiqiy nemisni o'qituvchi sifatida yollashga ruxsat berilmadi va rus nemislari orasidan o'qituvchi mennonitlarning talablariga javob bermadi, shuningdek, juda katta maosh talab qildi --yiliga 500-600 rubl, shu bilan birga.

Bunday xarajat kichik koloniya aholisining imkoniyatidan tashqarida edi va o'qituvchi bilan masala uzoq vaqt davomida hal etilmadi.

Oq-Masjid koloniyasining mennonitlari orasida savdogarlar ham bor. Urush ustasi Otto Teis keng miqyosda yog'och savdosi bilan shug'ullanadi va Rizen (*Bu Rizen joriy urush boshida Chardjuydagi rus askarlari o'rtasida urushga qarshi tashviqotni tarqatgani uchun jinoiy javobgarlikka tortilgan va aftidan, turar joy uchun Sibirga surgun qilingan.*) apparat savdosi bilan shug'ullanadi va k.ga zarur metall buyumlar va pechka uskunalari etkazib beradi.

Xon Risenni juda hurmat qiladi, u unga Solingen va Berlindan to'g'ridan-to'g'ri narsalarni etkazib beradi va xivalik arboblardan birga musulmon bayramlarida sovg'alar tarqatishda Risenga broker libos beradi.

Umuman olganda, Risen butun nemis koloniyasi Oq-Masjidning "ket-xuda" yoki faxriy vakili hisoblanadi.

Butun mustamlaka aholisi Xivadagi hunarmandlarning daromadlaridan jamiyat bo'ylab ozmi-ko'pmi teng taqsimlanishini ta'minlaydi va artel tadbirkorlaridan biri ma'lum bir farovonlik darajasiga yetganda, jamoa undan ishni mustamlakaning yetarlicha boshqa a'zosiga topshirishni so'raydi va u o'z navbatida, ma'lum muddatga monopoliyaga o'tkazilgunicha, (o'z qaroriga ko'ra) kapitalga o'tadi. jamiyatning, uning ishi keyingi saylanganiga.

Shunday qilib, koloniyadagi foyda tenglashtiriladi va bitta tadbirkorning hukmronligining oldi olinadi.

Koloniyadagi yoshlar uchun bu juda qiyin. Kelinlar umuman yo'q, chunki bu erda yashaydigan deyarli hamma bir-biriga qarindosh.

Kerak bo'lganda, ular kelin olish uchun Aulieatin Mennonit qishloqlariga murojaat qilishadi va u yerdan Xiva xonligida yangi nemis xonadonlarini qurish uchun Oq-Masjidga qizlarni olib kelishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Бартольд В.В. История культурной жизни Туркистана. –Л., 1927. – С. 113
2. Муҳаммад Юсуф Баёний. Шажараи хоразмшохий. Тошкент, мерос. 199
3. Эшов Б. Ўзбекистонда давлат ва маҳаллий бошқарув тарихи. Тошкент, “Янги аср авлоди”, 2012. 344-345-бб.
4. Сагдуллаев А. Ўзбекистон тарихи: давлат ва жамият тараққиёти. Тошкент, Маънавият, 2000. 241-б.